

بررسی میزان افشای اطلاعات سرمایه فکری در گزارش‌های مالی شرکتهای پذیرفته شده در بورس اوراق بهادار تهران

دکتر هدی همتی^۱

عضو هیات علمی دانشگاه آزاد اسلامی واحد رودهن، گروه حسابداری، رودهن

دکتر آرزو جلیلی

عضو هیات علمی دانشگاه آزاد اسلامی واحد آیت الله آملی، گروه حسابداری، آمل، ایران

تاریخ دریافت: ۱۳۹۱/۱۰/۲۴، تاریخ پذیرش: ۱۳۹۲/۰۳/۰۴

چکیده:

سرمایه فکری یکی از منابع ضروری برای موفقیت شرکت در اقتصاد مبتنی بر دانش می‌باشد. امروزه بین ارزش دفتری و ارزش بازار شرکت‌ها تفاوت زیادی وجود دارد که به این تفاوت، فاصله توضیح داده نشده، گفته می‌شود. در صورتی که سرمایه گذار به اطلاعاتی دسترسی داشته باشد که فاصله بین ارزش دفتری و ارزش بازار را تشریح نماید، این امر می‌تواند منجر به تصمیمات اقتصادی بهتر شود. افشای اطلاعات مرتبط با اجزای سرمایه فکری در گزارش‌های مالی تا حدودی می‌تواند این فاصله را توجیه نماید. هدف این پژوهش بررسی میزان افشای اطلاعات سرمایه فکری و ارتباط آن با نوع صنعت شرکت می‌باشد.

به منظور تعیین میزان افشای اطلاعات سرمایه فکری از روش تحلیل محتوا و همچنین برای بررسی رابطه بین میزان افشای اطلاعات و نوع صنعت از آزمون کروسکال - والیس استفاده شده

^۱ نویسنده مسئول

است. نمونه آماری پژوهش شامل ۵۰ شرکت پذیرفته شده در بورس اوراق بهادار تهران برای دو سال متوالی ۱۳۸۷ و ۱۳۸۸ است.

نتایج حاصل از آزمون فرضیه‌ها نشان می‌دهد که در سال ۸۷، سرمایه خارجی و در سال ۸۸، سرمایه انسانی بیشترین میزان افشا را داشته‌اند و رابطه معناداری بین میزان افشای اطلاعات سرمایه فکری و نوع صنعت شرکت وجود دارد.

واژگان کلیدی: افشای سرمایه فکری، سرمایه انسانی، سرمایه خارجی، سرمایه داخلی، نوع صنعت.

Disclosure of Intellectual Capital in Financial Reporting of firms which listed in Tehran Stock Exchange

Abstract

These days, intellectual capital is one of important resources for firms in knowledge-based economy. There is a difference between market value and book value of firms, which called unexplained gap. If investor has access to information that explained this gap, it can lead to better economic decisions than investors who do not have access this information. Disclosure of intellectual capital component s' in annual reports, can be partly explain this gap.

This paper aims to examine intellectual capital reporting in annual reports and determine the relationship between intellectual capital reporting and size, industry and partnership of firms.

In order to determine the types of intellectual capital items which reported in annual reports, the content analysis method was used. To test the relationship between disclosure of intellectual capital and firm's industry, Kruskal Wallis Test was conducted.

The sample of paper consists of 50 companies which listed in Tehran stock exchange for consecutive years 1387 and 1388.

The findings showed that in 1387, external capital and in 1388, human capital had more reporting. There is a significant relationship between intellectual capital reporting and size of firms.

Key Words: Disclosure of Intellectual Capital, Human Capital, External Capital, Internal Capital, Type of Industry.

مقدمه:

پیشرفت سریع فناوری اطلاعات و ظهور شبکه جهانی ارتباطی، تحولی عمیق در تمام جنبه‌های زندگی و فعالیت بشر ایجاد کرده است. این نوآوری موجب دسترسی آسان و سریع به منابع نامحدود دانش و اطلاعات شده است. در عصر حاضر استفاده موثر از دانش، تعیین‌کننده موفقیت یا شکست یک شرکت است. بنابراین شرکتها باید تدابیری اتخاذ کنند تا بهترین کارایی را از دانش داشته باشند. ایجاد شکاف بین ارزش دفتری و ارزش بازار شرکتها و افزایش روز به روز این شکاف، محققان و صاحبان نظران را بر آن داشت تا در پی علت این موضوع برآیند. محدودیت صورت‌های مالی تهیه شده توسط حسابداری سنتی در توضیح و بسط ارزش شرکتها بر این حقیقت تکیه دارد که منابع و ارزش اقتصادی تنها تولید کالا و داشتن موجودی یا گردش بالای نقدی نیست بلکه در بدینانه‌ترین حالت تولید هم باید سرمایه‌های فکری را در نظر گرفت [۸].

با توجه به اهمیت روز افزون سرمایه فکری در اقتصاد مبتنی بر دانش امروزی، سرمایه فکری شرکتها از اهمیت بسزایی برخوردار شده است. به همین دلیل سرمایه فکری به عنوان یک عامل کلیدی در ارزش سازمان تعریف شده و فشار بر سازمانها جهت گزارش سرمایه فکری در حال افزایش است [۹].

طبق دیدگاه مبتنی بر منابع شرکت، سرمایه فکری منابع استراتژیکی هستند که شرکتها را قادر به ایجاد مزیت رقابتی و عملکرد مالی برتر می‌نمایند [۱]. افشای مناسب سرمایه فکری به سازمانها جهت مشخص نمودن استراتژی، ارزیابی اجرای استراتژی، تصمیمات ایجاد و گسترش، متنوع‌سازی و بسط راهبردی، مبنایی برای جبران خدمت و پاداش کارکنان، و برقراری ارتباط با سهامداران خارجی و برون‌سازمانی کمک می‌نماید. همچنین عدم افشاء و گزارشگری سرمایه فکری می‌تواند عواقب منفی برای سازمانها به دنبال داشته باشد، که برخی از این عواقب شامل این موارد است: (۱) سهامداران جزء با احتمال کمتر نسبت به سهامداران عمده به

اطلاعات دسترسی دارند، (۲) مدیران آگاه نسبت به اطلاعات محرمانه در مورد دارایی‌های نامشهود، ممکن است از موقعیت خود سوء استفاده نموده و از این اطلاعات در معاملات محرمانه بکار برند، (۳) کارشناسان مالی ارزش نادرستی از شرکت را درک نمایند که ممکن است منجر به افزایش ریسک و از طرفی افزایش هزینه سرمایه شرکت گردد. بنابراین نتیجه گزارشگری سرمایه فکری ایجاد فرصتی برای شرکت‌ها جهت افشای سرمایه فکری به منظور کاهش عدم تقارن اطلاعات بین فعالان بازار و بدست آوردن ارزش‌های بازار که بهتر ریسک شرکت را منعکس می‌کند، می‌باشد [۱۴]. افشای سرمایه فکری در گزارش‌های سالانه به کاراتر شدن بازار سرمایه، از طریق کاهش عدم تقارن اطلاعاتی بین افراد درون سازمانی و برون سازمانی، و همچنین به بازار سرمایه جهت ایجاد بازاری دقیق‌تر برای ترکیب منابع مالی و برآورد ارزش شرکت، کمک می‌کند [۱۰].

محصول نهایی فرآیند حسابداری، ارائه اطلاعات مالی به استفاده‌کنندگان مختلف، اعم از استفاده‌کنندگان داخلی و خارجی، در قالب گزارش‌های حسابداری است که هدف آن تأمین نیازهای اطلاعاتی استفاده‌کنندگان خارج از واحد تجاری می‌باشد. در تهیه گزارش‌های مالی باید سعی شود که تمام اطلاعات مربوط و اثرگذار در تصمیمات استفاده‌کنندگان به طور کامل و به صورت قابل مقایسه و قابل فهم افشا شود. با توجه به چالش‌های گفته شده و اهمیت موضوع سرمایه فکری، این پژوهش در پی آن است که به بررسی میزان افشای اطلاعات سرمایه فکری در گزارش‌های مالی شرکت‌های پذیرفته شده در بورس اوراق بهادار تهران بپردازد تا از طریق نتایج بدست آمده بتوان از دیدگاه شرکت‌های ایرانی نسبت به این موضوع مهم آگاهی بدست آورد و همچنین نتایج آن می‌تواند در تدوین آیین‌نامه‌های افشای اطلاعات سرمایه فکری در گزارش‌های مالی به سازمان بورس اوراق بهادار تهران کمک نماید.

پیشینه پژوهش:

طبق تعریف آبی سکرا و گوتری (۲۰۰۲) گزارشگری سرمایه فکری عبارت است از: «گزارشگری خارجی به منظور مواجه شدن با نیازهای اطلاعاتی معمول استفاده کنندگان که قادر به درخواست تهیه گزارش‌های سفارشی و خاص مرتبط با سرمایه فکری برای برآورده نمودن نیازهای اطلاعاتی آنها نمی‌باشند.» [۵]. افشای داوطلبانه سرمایه فکری، سرمایه‌گذاران و سایر ذینفعان را قادر می‌سازد تا توانایی‌ها و قابلیت‌های آتی ایجاد ثروت شرکت را بهتر ارزیابی نمایند، این امر ارزیابی دقیقتری از شرکت را به دنبال داشته و ریسک مورد انتظار را کاهش می‌دهد [۹].

گوتری و پتی (۲۰۰۰) گزارشهای سالانه ۲۰ شرکت استرالیایی را با استفاده از تحلیل محتوا مورد بررسی قرار دادند. گزارشهای ۱۹ شرکت استرالیایی و همچنین یک شرکت الگو که در گزارشگری سرمایه فکری فعال می‌باشد، برای تعیین حدود گزارشگری سرمایه فکری بررسی گردید. آنها میزان گزارشگری سرمایه فکری را بر اساس محاسبه تعداد تکرار مورد تجزیه و تحلیل قرار دادند. در پژوهش آنها از چارچوب توسعه یافته توسط سویبی [۱۶] که سرمایه فکری را به سه جزء ساختار داخلی، ساختار خارجی و صلاحیت و شایستگی کارکنان (سرمایه انسانی) طبقه بندی می‌نماید، استفاده شده است. بر اساس نتایج بدست آمده مشخص گردید که میزان گزارشگری سرمایه خارجی ۴۰ درصد، سرمایه داخلی ۳۰ درصد و سرمایه انسانی ۳۰ درصد می‌باشد. نتایج پژوهش نشان می‌دهد که در گزارش‌های سالانه شرکتهای استرالیایی، عناصر سرمایه فکری بصورت ضعیفی شناسایی شده، بصورت نامناسبی مشخص شده و بصورت ناکارآمدی مدیریت شده و بطور متناقضی گزارش می‌گردد و بطور کلی شرکتهای چارچوب مشخصی برای گزارشگری سرمایه فکری ندارند [۱۱].

آبی سکرا و گوتری (۲۰۰۵) گزارشات سالانه ۳۰ شرکت برتر بورس اوراق بهادار کلمبو (سريلانكا) را در دو دوره با استفاده از تحلیل محتوا بررسی نمودند. یافته‌ها بیانگر آن است که بیشترین گروه سرمایه فکری گزارش شده طی این دوره سرمایه خارجی و در مرحله بعد سرمایه

انسانی می‌باشد. افزایشی در تکرار وقوع گزارشگری سرمایه فکری طی دو سال متوالی وجود داشته که این روند رو به افزایش با استفاده از اقتصاد سیاسی و تئوری حسابداری تشریح و توجیه شده است [۵].

آبی سکرا (۲۰۰۷) در پژوهش خود روش‌های گزارشگری سرمایه فکری در بین شرکتهای بزرگ پذیرفته شده در بورس اوراق بهادار سریلانکا را بررسی نموده است. هدف پژوهش وی مشخص نمودن تفاوت روش‌های گزارشگری سرمایه فکری بین کشورهای در حال توسعه و توسعه یافته (استرالیا) می‌باشد. نمونه مورد بررسی وی، ۳۰ شرکت بزرگ پذیرفته شده در بورس اوراق بهادار کلمبو در سالهای ۱۹۹۸-۱۹۹۹ و ۱۹۹۹-۲۰۰۰ است. سپس نتایج بدست آمده از این پژوهش با نتایج پژوهش مشابه که در استرالیا در سالهای مشابه صورت گرفته، مورد مقایسه قرار گرفت. بر اساس نتایج بدست آمده وی، نیاز به تعریف گزارشگری سرمایه فکری یکنواخت و چارچوب گزارشگری قابل مقایسه و دارای ثبات رویه توسط رهنمودهای سازمان‌های قانونگذار بیان شده است. تفاوت‌های گزارشگری سرمایه فکری بین شرکت‌های استرالیایی و سریلانکایی می‌تواند از عوامل اقتصادی، اجتماعی و سیاسی نشأت گیرد [۳].

آبی سکرا (۲۰۰۸) در پژوهشی دیگر به بررسی رویه‌های افشای سرمایه فکری و تفاوت‌های افشای آن در بین شرکتهای کشور سریلانکا و سنگاپور با استفاده از روش تحلیل محتوا و تعیین روند افشای اطلاعات سرمایه فکری در گزارش‌های مالی طی سال‌ها ۱۹۹۸ تا ۲۰۰۰ پرداخته است. نتایج آزمونهای اجرا شده نشان می‌دهد که در سنگاپور، سرمایه انسانی و در سریلانکا، سرمایه خارجی نسبت به سایر گروه‌ها بیشتر افشا می‌شوند. نتایج پژوهش وی تفاوت‌های افشای سرمایه فکری بین شرکتهای سریلانکا و سنگاپور را مشخص نموده و بیان می‌کند که این تفاوت‌ها ناشی از تفاوت در نگرش کشورهاست، و نیاز به ارائه روش‌شناسی یکنواخت در چارچوب افشای سرمایه فکری برای اجرای رویه‌های یکنواخت افشا را بیان نموده است [۴].

استریوکوا و همکاران (۲۰۰۸) در پژوهش خود به بررسی رویه‌های گزارشگری سرمایه فکری در چهار صنعت (نرم‌افزار و ICT، دارویی و بیوتکنولوژی، خرده‌فروشی، املاک و خدمات عمومی) پرداختند. یافته‌های آنها بیانگر تفاوت‌های مهم بین عناصر سرمایه فکری گزارش شده در صنایع مطالعه شده، می‌باشد [۱۵].

خلاصه نتایج بدست آمده بر اساس پژوهش‌های انجام شده متعدد در خصوص میزان افشای هر یک از گروه‌های سرمایه فکری به شرح جدول (۱) می‌باشد.

جدول ۱- درصد افشای هر یک از گروه‌های سرمایه فکری در پژوهش‌های پیشین [۳، ۱۶]

نام محقق	کشور مورد مطالعه	سرمایه خارجی.٪	سرمایه داخلی.٪	سرمایه انسانی.٪
گوتتری و پتی (۲۰۰۰)	استرالیا	۴۰	۳۰	۳۰
برنان (۲۰۰۱)	ایرلند	۴۰	۳۰	۳۰
آپرل و همکاران (۲۰۰۳)	آفریقای جنوبی	۴۰	۳۰	۳۰
بوزولان و همکاران (۲۰۰۳)	ایتالیا	۴۹	۳۰	۲۱
گوه و لیم (۲۰۰۴)	مالزی	۴۱	۳۷	۲۲
آبی سکرا و گوتتری (۲۰۰۵)	سریلانکا	۴۴	۲۰	۳۶
الیوراس و کاسپرسکایا (۲۰۰۵)	اسپانیا	۵۱	۲۸	۲۱
سیترون و همکاران (۲۰۰۵)	انگلیس	۶۰	۲۶	۱۴
واندامیل و همکاران (۲۰۰۵)	هلند	۴۰	۳۱	۲۹
واندامیل و همکاران (۲۰۰۵)	سوئد	۳۸	۲۸	۳۴
واندامیل و همکاران (۲۰۰۵)	انگلیس	۴۲	۳۰	۲۸

۲۷	۲۵	۴۸	پرتغال	الیوریا و همکاران (۲۰۰۶)
۵۳	۱۱	۳۶	نیوزلند	استین کمپ (۲۰۰۷)
۲۱	۳۱	۴۸	استرالیا	سوجان و آبی سکرا (۲۰۰۷)

بر اساس بررسی‌های بعمل آمده، پژوهشی در مورد میزان گزارشگری سرمایه فکری در ایران بافت نشده است.

فرضیه های پژوهش:

۱. در گزارشات مالی شرکت‌های پذیرفته شده در بورس اوراق بهادار تهران، اطلاعات مرتبط با اجزای سرمایه فکری افشا می‌گردد.
۲. بین میزان افشای اطلاعات سرمایه فکری با نوع صنعت شرکت رابطه معناداری وجود دارد.

روش و نحوه اجرای پژوهش و آزمون فرضیه‌ها:

برای تعیین میزان افشای سرمایه فکری در گزارش‌های سالانه شرکت‌های پذیرفته شده در بورس اوراق بهادار، از روش تحلیل محتوا استفاده شده است. از بین روش‌های در دسترس محققان که به دنبال بررسی و شناخت گزارشگری سرمایه فکری هستند، روش تحلیل محتوا رایج‌تر و پرطرفدارتر است. این روش ابتدا در متون حسابداری زیست محیطی مطرح شده، ولی با بررسی انجام شده مشخص گردید که می‌توان از این روش در بررسی افشای داوطلبانه اطلاعات سرمایه فکری در گزارش‌های سالانه سازمان‌های متفاوت استفاده کرد [۱۲].

برای بررسی میزان افشای اطلاعات سرمایه فکری از چارچوب کدگذاری شده ارائه شده در پژوهش‌های پیشین استفاده شده که شامل سه گروه سرمایه انسانی، داخلی و خارجی می‌باشد و این چارچوب بر اساس پژوهش گوتتری و پتی [۱۱] و آبی سکرا [۲،۳] و .. ارائه شده است. از آنجایی که داده‌ها در چارچوب کدگذاری، تشریحی است برای دقت بخشیدن به تفسیر داده‌ها،

اقلام سرمایه فکری به زیر گروه‌های متعدد در سه گروه سرمایه فکری (شامل سرمایه انسانی، داخلی و خارجی) طبقه‌بندی می‌شود.

سرمایه انسانی به ۷ زیر گروه دسته بندی می‌شود: آموزش و توسعه (شامل دانش فنی، شرایط و صلاحیت‌های حرفه‌ای و شغلی، برنامه‌های آموزش و توسعه و پیشرفت حرفه)؛ مهارت‌های کارآفرینی؛ موارد و موضوعات مرتبط با انصاف و یکسان‌نگری (شامل موارد مرتبط با مذهب، جنسیت، ناتوانی‌ها (معلولیت‌ها) و نقاط ضعف و نژاد)؛ امنیت کارکنان؛ روابط کارکنان (شامل فعالیت اتحادیه، تشکر و قدردانی از کارکنان، برجسته نمودن کارکنان در گزارش‌ها و درگیر نمودن کارکنان در اجتماع)؛ رفاه کارکنان (شامل برنامه‌های پاداش کارکنان و مدیران اجرایی، منافع کارکنان، سهم متعلق به کارکنان، و برنامه‌های حق اختیار مالکیت)؛ و مقادیر مرتبط با کارکنان (شامل ارزش افزوده ایجاد شده توسط کارکنان و مدیران اجرایی، تعداد کارکنان، تجربه حرفه‌ای، سطوح تحصیلات، مدت خدمت کارکنان و سن).

سرمایه داخلی به ۵ زیر گروه دسته بندی می‌شود: فرآیندها (شامل فرآیندهای مدیریت و تکنولوژیکی)؛ سیستم‌ها (شامل سیستم‌های اطلاعاتی و سیستم‌های شبکه ارتباطی)؛ فلسفه و فرهنگ (شامل فلسفه و فرهنگ سازمان)؛ اموال فکری (شامل حق امتیاز، حق انتشار و نام تجاری)؛ و روابط مالی (شامل روابط مساعد و نامساعد مالی با سایر موسسات).

سرمایه خارجی به ۵ زیر گروه دسته بندی می‌شود: ساختار نشان تجاری (شامل مارک و نشان تجاری، رضایت مشتری، استانداردهای کیفیت و اقلام سرمایه فکری)؛ ساختار نماد شرکت (شامل نام شرکت و قراردادهای مساعد)؛ شریک تجاری (شامل همکاری تجاری، توافق‌نامه‌های مرتبط با گواهی‌نامه و اجازه رسمی و پروانه ساخت، و قراردادهای فرانسیز و امتیاز)؛ کانال‌های توزیع؛ و سهم بازار.

بر اساس شمارش تکرار موارد افشای هر کدام از متغیرهای مورد اشاره گروه‌های فوق، هم به صورت کمی و هم به صورت کیفی، می‌توان به میزان و درصد افشای اطلاعات سرمایه فکری

و اهمیت هر یک از اجزا به طور جداگانه پی برد. برای کنترل صحت اطلاعات، این شمارش، دو بار و توسط دو فرد به طور جداگانه اجرا گردید.

در این پژوهش اطلاعات سرمایه فکری بر اساس تجزیه و تحلیل گزارش‌های سالانه (شامل صورت‌های مالی و گزارش هیات مدیره) شرکت‌ها به صورت جداگانه برای دو سال متوالی ۱۳۸۷ و ۱۳۸۸ کدگذاری شده است. اطلاعات مورد نیاز پژوهش از اطلاعات واقعی شرکت‌ها موجود در لوح فشرده اطلاعات منتشر شده توسط بورس اوراق بهادار تهران استخراج شده و از نرم‌افزارهای SPSS و EXCEL جهت تجزیه و تحلیل اطلاعات استفاده شده است.

برای آزمون فرضیه اول پژوهش، از میزان درصد افشای هر یک از اجزای عناصر سرمایه فکری نسبت به کل افشاهای صورت گرفته در گزارش‌های مالی شرکت‌های مورد رسیدگی، و همچنین برای آزمون فرضیه دوم پژوهش از آزمون کروسکال - والیس استفاده شده است.

جامعه و نمونه آماری:

جامعه آماری پژوهش متشکل از کلیه شرکت‌های پذیرفته شده در بورس اوراق بهادار تهران طی دو سال مالی ۱۳۸۷ و ۱۳۸۸ می‌باشد. شرکت‌های نمونه مورد بررسی، بر اساس ویژگی‌های زیر انتخاب گردید:

(۱) در سال‌های ۱۳۸۷ و ۱۳۸۸ فعالیت مستمر داشته‌اند.

(۲) جزو شرکت‌های سرمایه‌گذاری، واسطه‌گری مالی، بانک‌ها و موسسات مالی نباشند.

(۳) سال مالی شرکتها منتهی به پایان اسفند ماه هر سال باشد.

(۴) طی سال‌های ۱۳۸۷ تا ۱۳۸۸ تغییر سال مالی نداشته باشد.

در این پژوهش برای محاسبه حجم نمونه از فرمول نمونه‌گیری کوکران در جوامع محدود استفاده شد و ۵۰ شرکت به طور خوشه‌ای تصادفی به عنوان شرکت‌های مورد مطالعه برگزیده شدند.

تجزیه و تحلیل یافته‌ها:

فرضیه اول: بر اساس بررسی و تحلیل محتوای گزارش‌های مالی شرکت‌های پذیرفته شده در بورس اوراق بهادار تهران، میزان افشای اطلاعات هر یک از اجزای سرمایه فکری؛ به شرح جدول (۲) است. نتایج بدست آمده نشان می‌دهد که در گزارش هیأت مدیره نسبت به صورتهای مالی اطلاعات سرمایه فکری به میزان بیشتری افشا شده و این افشا بیشتر در قالب اطلاعات کیفی صورت گرفته است. همچنین می‌توان گفت که طی دو سال متوالی مورد بررسی، تعداد دفعات گزارش اجزای سرمایه فکری در گزارش‌های مالی شرکت‌ها افزایش داشته و این امر می‌تواند بیانگر درک اهمیت سرمایه فکری توسط شرکت‌ها باشد. با توجه به درصد محاسبه شده افشای هر یک از اجزای سرمایه فکری در سال ۸۷، سرمایه خارجی بیشترین میزان افشا را با ۴۰٫۷٪ داشته و سرمایه داخلی نیز کمترین میزان افشا (۲۲٫۵٪) را به خود اختصاص داده است. در سال ۸۸ نیز سرمایه انسانی بیشترین میزان افشا (۳۹٫۹٪)، و سرمایه داخلی کمترین میزان افشا (۲۲٪) را به خود اختصاص داده‌اند. بر اساس روند میزان افشای هر یک از اجزای سرمایه فکری می‌توان این گونه بیان کرد که درصد افشای سرمایه انسانی طی دو سال مورد بررسی افزایش داشته، در مقابل میزان افشای سرمایه خارجی با کاهش همراه بوده و در میزان افشای سرمایه داخلی تغییر محسوسی رخ نداده است. لازم به ذکر است که درصد تغییرات طی دو سال اندک می‌باشد.

جدول ۲- تعداد و دفعات افشا و درصد هر یک از اجزای سرمایه فکری بر حسب نوع گزارش مالی

سال ۸۸				سال ۸۷				نوع گزارش
جمع (سرمایه فکری)	سرمایه خارجی	سرمایه داخلی	سرمایه انسانی	جمع (سرمایه فکری)	سرمایه خارجی	سرمایه داخلی	سرمایه انسانی	

۷۴۰	۲۵۰ (%/۳۳/۸)	۱۱۷ (%/۱۵/۸)	۳۷۳ (%/۵۰/۴)	۷۳۸	۲۴۸ (%/۳۳/۶)	۱۱۶ (%/۱۵/۷)	۳۷۴ (%/۵۰/۷)	صورت‌های مالی
۱۳۳۹	۵۴۲ (%/۴۰/۵)	۳۴۰ (%/۲۵/۴)	۴۵۷ (%/۳۴/۱)	۱۲۰۲	۵۴۱ (%/۴۵)	۳۲۱ (%/۲۶/۷)	۳۴۰ (%/۲۸/۳)	گزارش هیأت مدیره
۲۰۷۹	۷۹۲ (%/۳۸/۱)	۴۵۷ (%/۲۲)	۸۳۰ (%/۳۹/۹)	۱۹۴۰	۷۸۹ (%/۴۰/۷)	۴۳۷ (%/۲۲/۵)	۷۱۴ (%/۳۶/۸)	گزارش‌های مالی (مجموع گزارش‌ها)

در طبقه سرمایه انسانی، رفاه کارکنان بیشترین مقدار افشا را دارد که شامل متغیرهایی نظیر پاداش کارکنان و مدیران اجرایی، منافع کارکنان و سهم متعلق به آنان می‌باشد که طبق بررسی بعمل آمده، بیشتر در قالب اعداد کمی بر حسب واحد پول به صورت حقوق، مزایا و پاداش پرداختی به کارکنان و مدیران ارائه شده است. مقادیر مرتبط با کارکنان در درجه قرار دارد که بیشترین اطلاعات افشا شده در این زمینه مرتبط با تعداد کارکنان، سطح تحصیلات و تجربه حرفه‌ای کارکنان می‌باشد و بیشتر به صورت توصیفی و کیفی ارائه شده است. عدالت و انصاف نیز شامل موارد مرتبط با مذهب، ناتوانی‌ها و معلولیت‌ها و نژاد و ملیت و غیره می‌باشد که در این خصوص اطلاعاتی در گزارش‌های مورد بررسی افشا نشده است. در طبقه سرمایه داخلی، اموال فکری بیشترین مقدار افشا را دارد که شامل متغیرهایی نظیر حق امتیاز، حق انتشار و نام تجاری می‌باشد که طبق بررسی بعمل آمده، بیشتر در قالب اعداد کمی بر حسب واحد پول به صورت حق امتیازهای شرکت ارائه شده است. در این طبقه در خصوص کمترین میزان افشا نتایج یکسان نمی‌باشد. در سال ۸۷، فلسفه و فرهنگ سازمان کمترین مقدار افشا را داشته و به ماموریت، هدف سازمانی و فرهنگ آن کمتر توجه شده است. در سال ۸۸ نیز سیستم‌ها کمترین مقدار افشا را داشته که به سیستم‌های اطلاعاتی و شبکه ارتباطی شرکت اشاره دارد. نتایج بدست آمده در خصوص افشای عناصر مرتبط با طبقه سرمایه خارجی در دو سال مورد بررسی

یکسان نمی‌باشد. در سال ۸۷، شریک تجاری و در سال ۸۸، سهم بازار بیشترین افشا را داشته‌اند. شریک تجاری شامل همکاری‌های تجاری، توافق‌نامه‌های مرتبط با گواهی‌نامه‌ها و پروانه‌های ساخت است که این اطلاعات بیشتر به صورت توصیفی ارائه شده است. سهم بازار نیز مرتبط با سهم شرکت از بازار می‌باشد و بیشتر در قالب اعداد کمی و بر حسب درصد سهم شرکت از بازار ارائه شده است. در سال ۸۷، ساختار نماد شرکت و در سال ۸۸، کانال‌های توزیع کمترین میزان افشا را به خود اختصاص داده‌اند. ساختار نماد شرکت شامل نام شرکت و قراردادهای مساعد منعقد و کانال‌های توزیع نیز دربرگیرنده شبکه و کانال‌های توزیع و فروش شرکت می‌باشد که کمتر مورد افشا قرار گرفته‌اند.

فرضیه دوم:

صنایع مورد بررسی در پژوهش شامل فرآورده‌های نفتی، کک و سوخت هسته‌ای؛ سایر محصولات کانی غیر فلزی؛ فلزات اساسی؛ ماشین‌آلات و تجهیزات؛ دستگاه‌های برقی؛ انواع فرآورده‌های غذایی و آشامیدنی؛ محصولات فلزی؛ مواد و محصولات شیمیایی؛ خودرو و ساخت قطعات؛ رایانه و فعالیت‌های وابسته به آن؛ استخراج معادن؛ چوب، کارتن، کاغذ و بسته‌بندی؛ لاستیک و پلاستیک؛ ساخت رادیو، تلویزیون و وسایل ارتباطی؛ انبوه‌سازی، املاک و مستغلات می‌باشد. با توجه به نتایج بدست آمده از نمونه مورد بررسی، صنایع سایر محصولات کانی غیر فلزی، و مواد و محصولات شیمیایی بیشترین میزان افشا را به خود اختصاص داده‌اند.

جدول ۳- نتایج حاصل از آزمون رابطه بین میزان افشای اطلاعات سرمایه فکری و نوع صنعت

Test Statistics a,b

	VAR00001
Chi-Square	21.662
df	14

Asymp. Sig.	.046
-------------	------

a. Kruskal Wallis Test

b. Grouping Variable: VAR00002

برای آزمون این فرضیه به منظور تعیین معناداری همبستگی بین متغیرها، از آزمون کروسکال - والیس استفاده شده است. با توجه به نتایج آزمون در سطح معناداری ۹۵٪ (جدول ۳)، می‌توان گفت که بین افشای سرمایه فکری شرکت‌ها بر اساس نوع صنعت آنها تفاوت معنی‌داری وجود دارد. این آزمون برای سال‌های ۸۷ و ۸۸ بطور مجزا نیز انجام شده و می‌توان گفت که بین افشای سرمایه فکری شرکت‌ها بر اساس نوع صنعت آنها در سال ۸۷ و ۸۸ نیز بطور جداگانه تفاوت معنی‌داری وجود دارد.

خلاصه پژوهش و نتیجه‌گیری:

با توجه به روند میزان افشای هر یک از اجزای سرمایه فکری می‌توان این گونه بیان کرد که درصد افشای سرمایه انسانی طی دو سال مورد بررسی افزایش داشته و در مقابل میزان افشای سرمایه خارجی با کاهش همراه بوده و در میزان افشای سرمایه داخلی تغییر محسوسی رخ نداده است. لازم به ذکر است که درصد تغییرات طی دو سال اندک می‌باشد. نتایج بدست آمده در این پژوهش با پژوهش‌های پیشین در کشورهای دیگر همخوانی دارد. طبق نظر گوتتری و همکارانش [۱۳] شرکتها به گزارشگری سرمایه خارجی علاقه نشان داده و شواهد نشان می‌دهد که گزارشگری سرمایه خارجی بیشتر به نفع شرکتهای بزرگ است. این امر را می‌توان توسط تاکید بر کانال‌های توزیع دارای منطق، تغییر وضعیت زنجیره ارزش و ارزیابی مجدد ارزش مشتری از طریق مواردی مانند تحلیل سودآوری مشتری در سالهای اخیر توجیه نمود. تفاوت‌های بین نحوه گزارشگری سرمایه انسانی در کشورهای متفاوت مرتبط با تفاوت‌های سیاسی، هنجارهای سازمانی، اقتصادی و اجتماعی، نهادها و اتحادیه‌ها و چارچوب قوانین

می‌باشد. دلیل توجه بیشتر به سرمایه انسانی را می‌توان مهم بودن روابط بین کارکنان و شرکت و همچنین مهم بودن سرمایه انسانی برای شرکت به منظور بهبود مزیت رقابتی نام برد. در آزمون فرضیه دوم، تفاوت معناداری بین افشای سرمایه فکری شرکت‌ها بر اساس نوع صنعت آنها مشاهده گردید. نتایج بدست آمده مطابق با نتایج و پیش‌بینی‌های انجام شده در پژوهش استریوکوا و همکارانش [۱۵] می‌باشد و میزان افشای سرمایه فکری در صنایع مختلف، متفاوت می‌باشد. بوزولان و همکارانش [۶] رویه‌های گزارشگری شرکت‌های سنتی را با شرکت‌هایی با فناوری مدرن، مقایسه نمودند و دریافتند تفاوت‌های موجود در صنایع، پیش‌بینی کننده سطوح افشای سرمایه فکری می‌باشد. انتظار می‌رود که افشای سرمایه فکری در صنایع با اتکای بیشتر بر دارایی‌های مشهود و صنایع با اتکای وسیع بر منابع دانشی و فکری متفاوت باشد. بر اساس ماهیت متفاوت صنایع مختلف و میزان استفاده آنها از سرمایه فکری در پیشرفت شرکت، انتظار می‌رود که میزان افشای سرمایه فکری در صنایع مختلف، متفاوت باشد. انتظار می‌رود که افشای سرمایه فکری در صنایع با اتکای بیشتر بر دارایی‌های مشهود و صنایع با اتکای وسیع بر منابع دانشی و فکری متفاوت باشد. انتظار می‌رود صنایع مرتبط با نرم‌افزار، محصولات دارویی و شیمیایی که بیشتر متکی بر دارایی‌های فکری هستند، بیشتر سرمایه فکری خود را افشا نمایند. در این پژوهش با توجه به آنکه تعداد شرکت‌های مورد بررسی در صنایع متفاوت، همگون نمی‌باشد، نمی‌توان نظر قطعی در این مورد بیان نمود.

پیشنهاد‌های حاصل از نتایج پژوهش

مولفه‌های کلیدی سرمایه فکری به صورت ضعیفی درک، به صورت ناکافی مشخص، به صورت ناکارا مدیریت و به صورت ناهماهنگی توسط شرکت‌ها گزارش شده‌اند. باید

مراجع حرفه‌ای از جمله سازمان بورس اوراق بهادار و سازمان حسابرسی، در مورد تعریف گزارشگری سرمایه فکری و چارچوب گزارشگری آن به توافق دست یابند. همچنین با توجه به آنکه شناخت و استفاده بهینه از سرمایه فکری منجر به بهبود عملکرد شرکت شده و از طرفی افشای اطلاعات سرمایه فکری به تصمیم‌گیری بهتر سرمایه‌گذاران می‌انجامد، لازم است که شرکت‌ها و سرمایه‌گذاران شناخت کافی نسبت به سرمایه فکری کسب نمایند تا بتوانند بر اساس اطلاعات مرتبط با آن، بهتر تصمیم‌گیری نمایند.

پیشنهاد برای پژوهش‌های آتی

- بررسی چارچوب‌های مختلف گزارشگری سرمایه فکری و بررسی آنکه کدامیک بهتر است.
- بررسی کیفیت اطلاعات افشا شده مرتبط با سرمایه فکری در گزارش‌های مالی.
- تاثیر عملکرد سرمایه فکری بر افزایش کیفیت گزارشگری مالی.
- بررسی تفصیلی رویه‌های افشای سرمایه فکری بین شرکت‌های کوچک و بزرگ.
- بررسی رابطه بین افشای سرمایه فکری و نوع مالکیت و اندازه شرکت.

منابع و ماخذ

۱. نمازی، محمد، ابراهیمی، شهلا، (۱۳۸۸)، "بررسی تأثیر سرمایه فکری بر عملکرد مالی

جاری و آینده شرکتهای پذیرفته شده در بورس اوراق بهادار تهران"، **تحقیقات**

حسابداری و حسابرسی، انجمن حسابداری ایران، سال اول، شماره چهارم.

2. Abeysekera, I. (2001). "A framework to audit intellectual capital", **Journal of Knowledge Management Practice**, Vol.2, August, available at: www.tlinc.com/jkmp.htm.
3. Abeysekera, I. (2007). "Intellectual capital reporting (ICR) between a developing and developed nation", **Journal of Intellectual Capital**, Vol. 8, No. 2, pp. 329-345.
4. Abeysekera, I. (2008). "Intellectual capital disclosure trends: Singapore and Sri Lanka", **Journal of Intellectual Capital**, Vol. 9, No.4, pp. 723-737.
5. Abeysekera, I. and Guthrie, J. (2002) "An Updated Review of Literature on Intellectual Capital Reporting" paper presented at 16th Australian and New Zealand Academy of Management (ANZAM) Conference, Beach Worth, December 4-7.
6. Abeysekera, I. and Guthrie, J. (2005). "An empirical investigation of annual reporting trends of intellectual capital in Sri Lanka", **Critical Perspectives on Accounting**, Vol. 16, No. 3, pp. 151-163.
7. Bozzolan, S., Favotto, F. and Ricceri, F. (2003). "Italian annual intellectual capital disclosure: an empirical

analysis”, **Journal of Intellectual Capital**, Vol. 4 No. 4, pp. 543-58.

8. Chen, M.C., Cheng, S.J. & Hwang, Y. (2005). “An empirical investigation of the relationship between intellectual capital and firms’ market value and financial performance”, **Journal of Intellectual Capital**, Vol. 6, No. 2, pp. 159-176.
9. Edvinsson, L., Malone, M. (1997). **Intellectual capital: Realizing your companies true value by finding its hidden brainpower**, Harper Business, London.
10. Guthrie, J., Petty, R., Ferrier, F. and Wells, R. (1999). “There is no accounting for intellectual capital in Australia: A review of annual reporting practices and the internal measurement of intangibles”, paper presented at Final Report, OECD Symposium on Measuring and Reporting Intellectual Capital, Amsterdam, August.
11. Guthrie, J. and Petty, R. (2000). “Intellectual capital: Australian annual reporting practices”, **Journal of Intellectual Capital**, Vol. 1, No. 3, pp. 241-251.
12. Guthrie, J. et al. (2004). “External intellectual capital reporting: contemporary evidence from Hong Kong and

Australia”, paper presented at International IC Congress on Interpretation and Communication of Intellectual Capital, Hanken Business School, Helsinki.

13. Guthrie, J., Petty, R. and Ricceri, F. (2006). “The voluntary reporting of Intellectual capital, Comparing evidence from Hong Kong and Australia”, **Journal of Intellectual Capital**, Vol.7, No.2, pp. 254-271.
14. Marr, B. (2003). “Why do firms measure their intellectual capital?”, **Journal of Intellectual Capital**, Vol. 4 No. 4, pp. 441-64.
15. Striukova, L., Unerman, J. and Guthrie, J. (2008). “Corporate reporting of Intellectual capital: Evidence from UK companies”, **The British Accounting Review**, Vol. 40, pp. 297-313.
16. Sveiby, K, (1997). **The new organizational wealth: managing and measuring knowledge - based assets**, Barrett – Koehler, New York, NY.
17. Whiting, R.H. and Miller, J.C. (2008). “Voluntary Disclosure of Intellectual capital in New Zealand annual reports and the hidden value”, **Journal of Human**

Resource Costing and Accounting, Vol.12, No. 1, pp. 26-50.